

tekstu pregledno izloženi. Mnoge rasprave na ovu temu u svijetu često se referiraju na njemačko iskustvo. Međutim, i u Njemačkoj se javljaju razvojni problemi i dijelom se kasni u modernizaciji financijskog upravljanja ovim organizacijama. I u Njemačkoj je povlaštenu poreznu status specifičnih organizacija civilnog društva često rezultat lobiranja određenih skupina.

Njemački je neprofitni sektor prepoznat kao realna gospodarska snaga koja je u stalnom rastu. U neprofitnom je sektoru zaposleno oko 5% od ukupnog broja zaposlenih u zemlji. Glede usluga osobito su važne socijalne i zdravstvene, a sektor je manje prisutan u obrazovanju.

Korijeni i praksa njemačkog neprofitnog sektora razlikuju se od američke tradicije i njemački je sektor na osobit način utkan u samo društvo. S tim u svezi su i interes za razvoj civilnog društva i općenito zauzetost građana za probleme u društvu veoma specifični.

K. Heitzmann i R. Simsa u tekstu *Od korporativne sigurnosti do kreativnosti civilnog društva: neprofitni sektor u Austriji* informiraju o zakonskom okviru osnivanja i djelovanja ovih organizacija. Udruge, privatne i javne zaklade, te zadruge su pravne osobe koje imaju neprofitni status. Ovakav status mogu dobiti i trgovačka društva s ograničenom odgovornošću.

Austrijski neprofitni sektor zapošljava 6,2% od ukupno zaposlenih i ima udio od 2,3% u BDP-u. Najrazvijenije su organizacije u socijalnim i zdravstvenim djelatnostima.

Austrijski neprofitni sektor djeluje u skladu s korporativističkom tradicijom, s naglašenom ulogom profesionalnih udruga. Austrijska su posebnost i zadruge koje tradicionalno djeluju u području socijalne ekonomije. Postoji tradicionalna podijeljenost ovih organizacija na lijeve i desne koje često puta paralelno pružaju iste socijalne usluge. Organizacije povezane s Katoli-

čkom crkvom imaju prepoznatljive programe. U novije vrijeme prepoznaje se razvoj skupina za samopomoć koje djeluju u manjim naseljima ili na razini susjedstva.

Prikazana knjiga tematizira kompleksni problem razvoja civilnog društva na komparativnoj osnovi i zasigurno je jedno od najboljih štiva za istraživače, priređivače politika i zaposlene u neprofitnim organizacijama u tranzicijskim zemljama. Problemi razvoja civilnog društva u višegradskim zemljama utemeljeni su na rezultatima empirijskih istraživanja i dovoljno su dijaloški određeni što ih stavlja u kontekst općeg političkog i gospodarskog razvoja.

Razvoj civilnog društava u Njemačkoj i Austriji znatno odudara od angloameričke tradicije i on može biti izvjesnom inspiracijom ili putokazom srednjoeuropskim tranzicijskim zemljama. Civilno se društvo ne može uvesti, njegov je razvoj često divergentan, a razvojne je trendove moguće pouzdano prepoznati tek longitudinalnim istraživanjima.

Knjigu preporučam svima zainteresiranim za probleme razvoja civilnog društva, bilo da su istraživači, studenti, novinari, priređivači politika, zaposleni u neprofitnom sektoru ili aktivisti u organizacijama civilnog društva.

Gojko Bežovan

PERSPECTIVES ON GROWTH AND POVERTY

Rolph van der Hoeven, Anthony Shorrocks (eds.)

Tokyo, New York i Paris: United Nation University Press i United Nation University WIDER, 2003., 302 str.

Knjiga *Perspectives on Growth and Poverty* (*Perspektive rasta i siromaštva*) urednika **Rolpha van der Hoevena** i **Antho-**

nya Shorrocksa zbirka je odabranih radova s istoimene međunarodne konferencije održane u Helsinkiju 2001. godine. Osim uvodnih napomena urednika, knjiga sadrži deset priloga od kojih su pet posvećeni raznovrsnim pojavama povezanim sa siromaštvom i gospodarskim razvojem, a preostali izlažu stanje siromaštva u pet zemalja u razvoju: Mozambiku, Iranu, Indoneziji, Zambiji i Nigeriji.

U *Uvodu* urednici ističu složeni odnos rasta i siromaštva koji je u središtu zanimanja ekonomike razvoja. Mnogi analitičari smatraju da je makroekonomski razvoj nužan i dovoljan za smanjivanje siromaštva, pa stoga pozornost treba usmjeriti na postizanje željenih makroekonomskih ciljeva. Drugi pak teoretičari navode da koristi od rasta ne moraju biti podjednako raspoređene u društvu, pa pojedine odrednice – pogotovo globalizacija – mogu nepovoljno utjecati na najranjivije društvene skupine. Stoga je nužno pri ublažavanju siromaštva i nadalje provoditi preraspodjelu dohotka i koristi od gospodarskog rasta. Navedena idejna sukobljavanja o siromaštvu i nejednakosti nisu novijeg datuma već se o njima raspravlja najmanje polovinu stoljeća, posebice u vezi s poznatom Kuznetsovom hipotezom o preokrenutoj U-krivulji po kojoj se nejednakost povećava tijekom početnih faza gospodarskog razvoja, a kasnije se smanjuje po dostizanju određene razine razvoja. To je potaklo mnoga nastojanja na traženju mjera gospodarskog rasta koje ublažavaju siromaštvo – ponajviše potrebe dosljednog ostvarivanja makroekonomske stabilizacije i liberalizacije. Ipak, mnogobrojna iskustva afričkih i latinskoameričkih zemalja jasno su pokazala da spomenute mjere često nepovoljno djeluju na najsiromašnije skupine, ili barem vrlo malo poboljšavaju njihov nezavidan materijalan položaj. Novija istraživanja o povezanosti gospodarskog rasta i siromaštva nastoje obuhvatiti mnogo širi spektar pojava pa se tako istražuju formalne i neformalne druš-

tvne norme, razina povjerenja, socijalni kapital, ovisnost o prijašnjem putu (*path dependency*) i druge silnice i odrednice.

U prvom od pet priloga posvećenih općim pojavama povezanim sa siromaštvom i gospodarskim razvojem, **Ke-young Chu** istražuje kolektivne vrijednosti, norme ponašanja i pravila, odnosno izgradnju institucija nužnih za ostvarivanje gospodarskog rasta. U skladu sa spoznajama nove institucionalne ekonomike, Chu navodi važnost usklađenosti formalnih i neformalnih pravila. Formalna su pravila ustavi, zakoni i usvojene odredbe, dok su neformalna pravila običaji, kultura i navike. Usklađenost tih pravila stvara preduvjete za razvoj, dok njihov sukob – na primjer *kopiranje* stranih zakona i njihova primjena u posve drugačijem društvenom kruženju – gotovo sigurno otežava i čak i onemogućava gospodarski razvoj i ublažavanje siromaštva. Autor postavlja dva vrlo važna pitanja: prvo, kako nositelji državne vlasti mogu oblikovati i prilagoditi učinkovita pravila, i drugo, kako osigurati njihovu provedbu i poštivanje? To se obično uspješno čini kroz podjelu vlasti (ili moći) na zakonodavnu, izvršnu i sudsku te kroz sustavno utvrđenu provjeru i uravnoteženost (*checks and balance*). Naravno da je teško posve razdvojiti tijela koja donose i provode propise, ali se pritom moraju jasno odrediti nadležnosti i odgovornosti pa se ipak s velikom vjerojatnosti može očekivati uspješan rezultat. Vrlo važnu ulogu u tome imaju *institucionalni poduzetnici* koji nastoje razviti državne ustanove u skladu s pravilima koja vrijede u privatnom sektoru. Oni se ujedno često dosljedno zalažu za prevlast nacionalnih interesa nad uskim frakcijskim interesima pojedinih gospodarskih grana ili etničkih skupina. Hvalevrijedan vodič za reformu državne vlasti obuhvaća jasno izlaganje i objašnjavanje budućih koristi, jasno utvrđivanje nagrade i kazne za (ne)poštivanje pravila i njihovu dosljednu provedbu (na primjer u nepoštivanju poreznih i drugih zakona treba jednako ka-

žnjavati moćne i slavne pojedince), te javno obznanjivanje dosadašnjeg ponašanja pojedinaca kako bi ostali sudionici u poslovnoj transakciji znali *s kim imaju posla*.

U svom prilogu **Syed Ahsan** razmatra načine i mogućnosti ublažavanju siromaštva u tranzicijskim zemljama istočne Europe i republikama bivšeg Sovjetskog saveza, pri čemu široko definira *siromaštvo i institucije*. Siromaštvo se obično dijeli na dohodovno – mogućnost zadovoljavanja minimalnih životnih potreba - i nedohodovno – koje obuhvaća i neka druga životno važna obilježja obično vezana uz razinu obrazovanja, zdravlja i slično. U razmatranju nedohodovnog siromaštva autor uključuje zdravstveno stanje, pokazatelje o prehrani i pismenosti stanovništva. Prema više istraživanja čini se da institucionalni kapacitet kroz (ne)ostvarivanje gospodarskog razvoja posredno određuje broj osoba pogođenih dohodovnim siromaštvom. Ahsan pomoću provedene ekonometrijske analize zaključuje da razvijenost institucionalnog kapaciteta – koja među ostalim uključuje učinkovito ograničavanje korupcije, ostvarivanje vladavine prava te jasnu odgovornost i izvještavanje države u potrošnji javnih sredstava - ima izravnu i presudnu ulogu u uspješnom ublažavanju nedohodovnog siromaštva u odabranoj skupini 14 tranzicijskih zemalja. To se postiže prije svega većom dostupnošću javnih usluga poput obrazovanja, zdravstvene zaštite i infrastrukture te njihovom boljom kvalitetom. Slabljenje institucionalnog kapitala ima nepovoljan utjecaj na povećanje nedohodovnog siromaštva Autor navodi da se u razmatranje također treba uzeti i dohodovnu nejednakost, a povećana dohodovna nejednakost znači da sve veći dio stanovništva zaostaje i nema koristi od ostvarenog gospodarskog rasta. Početna dohodovna nejednakost i njezino moguće povećavanje imaju također i nepovoljne posljedice na stanje nedohodovnog siromaštva.

Ako se želi da se siromašni okoriste gospodarskim razvojem, onda oni moraju imati potrebnu razinu ljudskog kapitala, odnosno znanja, sposobnosti i stručnosti kako bi uspješno sudjelovali na tržištu rada, odnosno bili produktivni zaposlenici ili uspješni poljoprivrednici i poduzetnici. U postizanju njihovih povećanih radnih kapaciteta i zapošljivosti pogotovo je u zemljama u razvoju važno primarno obrazovanje. Na njega se u tim zemljama troši vrlo malo javnih sredstava jer su ukupna raspoloživa financijska sredstva mala, a i u najvećoj se mjeri troše na sekundarno i tercijarno obrazovanje. Siromašni tako nemaju prilike steći toliko važne temeljne vještine i sposobnosti poput pismenosti i osnovnih matematičkih znanja. **Tony Addison** i **Animur Rahman** proučavaju koji su uzroci takvog stanja, te navode da gotovo postaje pravilo da što je zemlja siromašnija to relativno više izdvaja za sekundarno i tercijarno obrazovanje. U Malaviju se za sekundarno obrazovanje sredinom 1990-ih izdvajalo četiri, a u Ugandi tri puta više nego za primarno obrazovanje. Razlike su još veće kod tercijarnog obrazovanja pa je tu ponovno rekorder siromašni Malawi gdje se izdvajalo čak 70 puta više za tu namjenu u odnosu na primarno obrazovanje. Slično je stanje i u Gvineji gdje se za tercijarno obrazovanje trošilo 55 puta više nego za primarno. Dok se državna sredstva usmjeravaju na više razine obrazovanja, najvažniji izvor financiranja primarnog obrazovanja djece jesu njihovi siromašni roditelji. Razlog takve neočekivane raspodjele javnih sredstava autori pripisuju neproporcionalnom utjecaju malobrojnih bogatih i moćnih pojedinaca, koji pomoću uspješnog i organiziranog lobiranja uspijevaju postići da država znatno više sredstava odvaja za obrazovanje gdje sudjeluju njihova djeca. Siromašni su manje organizacijski i financijski sposobni da tako nešto ostvare, pa se početna dohodovna nejednakost i siromaštvo prenose (pa i pojačavaju) u sljedećem

naraštaju. Za poboljšanje stanja autori predlažu ne toliko smanjivanje rashoda za više razine obrazovanja, nego preusmjeravanje iz nekih neproduktivnih namjena - poput vojnih rashoda - te osnaživanje i bolje organiziranje siromašnih skupina društva kako bi se oni mogli izboriti za odgovarajuće programe, koji im ponajbolje pomažu u izlasku iz siromaštva.

Često se kao bitna odrednica siromaštva navodi gospodarska zatvorenost pojedine zemlje, odnosno njezina nedovoljna uključenost u međunarodnu trgovinu. **Mbabazi, Morrisey i Milner** u svom prilogu ispituju povezanost nejednakosti, trgovinske liberalizacije, gospodarskog rasta i siromaštva u skupini zemalja u razvoju. Prema njihovom nalazima proizlazi da dohodovna nejednakost nema znatnijeg kratkotrajnog utjecaja na gospodarski rast, ali ima negativan dugotrajni učinak. Čini se da dohodovna nejednakost sama po sebi i nije presudna zapreka bržem gospodarskom razvoju - iako tada postoji veća privlačnost aktivnosti vezanih uz iznuđivanje rente, što znatno obeshrabruje ulaganja - ali je vrlo opasno ako je ona praćena i raznovrsnim tržišnim iskrivljenjima poput čestih monopolskih položaja, precijenjene vrijednosti domaće valute ili nepotrebnom i suvišnom državnom regulacijom jer se tada sigurno usporava gospodarski rast. Autori navode da trgovinska liberalizacija ima stalan i znatan pozitivan utjecaj na gospodarski rast, ali ne nalaze dokaze da nejednakost, rast ili trgovinska liberalizacija imaju znatniji i trajniji utjecaj na objašnjavanje razlika kretanja siromaštva među odabranim zemljama. Ipak, nedvojbeno se pokazalo da zemlje subsaharne Afrike ostvaruju ispodprosječni rast te imaju više razine nejednakosti i siromaštva. Autori stoga zaključuju da je očito teško moguće donositi jednoznačne opće zaključke o povezanosti nejednakosti, trgovinske liberalizacije, gospodarskog rasta i siromaštva koji bi vrijedili za veću skupinu zemalja. U analizi ovih pojava nužno je

uzimati u obzir posebnosti svake pojedine zemlje. Uspješna borba iskorjenjivanja siromaštva mora obuhvaćati bolje obrazovanje stanovništva i veću trgovinsku otvorenost, ponajviše stoga jer se time uklanjaju postojeća tržišna iskrivljenja koja najneposrednije prijete siromašnima.

Prvi, opći dio knjige završava prilogom **Davidu Mayera-Foulkesa** o konvergenciji dinamika očekivanog trajanja života. Očekivano trajanje života jedan je od najboljih pokazatelja blagostanja stanovništva. Ono je pod utjecajem opće raspoloživosti i dostupnosti javnih i privatnih dobara i usluga koje pokrivaju osnovne životne potrebe te odražava tehnološka i društvena postignuća u organizaciji zdravstvene zaštite i njege. Kako je u suvremenom svijetu snažan naglasak na prevenciji i liječenju od bolesti te produžavanju trajanja životnog vijeka, očekivano trajanje života vjerojatno je ponajbolji pokazatelj razvijenosti društva. Ono možda bolje odražava životni standard od raspoloživog dohotka, jer je manje osjetljivo na dohodovne nejednakosti tako što je trajanje života bogatih manje ovisno o njihovom dohotku i bogatstvu. Obrazovanje i zdravije osobe ne samo da dulje žive i rade, nego su i produktivnije, pa je očekivano trajanje života prilično pouzdana mjera predviđanja budućeg gospodarskog rasta. Mayer-Foulkes razmatra podatke o očekivanom trajanju života za 159 zemalja u cijelom svijetu za razdoblje od 1962. do 1997. godine. Zemlje se u cjelini mogu podijeliti na tri skupine: prvu, koja obuhvaća zemlje koje su i početkom i krajem razdoblja imale kratko očekivano trajanje života; drugu, u kojoj su zemlje, koje su početkom razdoblja imale kratko, a krajem razdoblja dugo očekivano trajanje života, te treću, gdje su zemlje koje su i početkom i krajem razdoblja bilježile dugo očekivano trajanje života. Približno polovica zemalja, koje su početkom razdoblja imale kratko očekivano trajanje života, krajem razdoblja bilježile su dugo očekivano trajanje života. Riječ je

o zemljama koje su u promatranom proteklom razdoblju ostvarile dinamičan gospodarski rast i razvoj, pa se tako i u budućim istraživanjima mogu koristiti pokazatelji očekivanog trajanja života kao prilično pouzdana potvrda ostvarenog razvoja.

Kako smo već naveli drugi dio knjige sadrži kraće opise stanja i uzroka siromaštva u pet zemalja u razvoju. Nacionalni izvještaj za Mozambik pripremio je **Orlando San Martin** koji upozorava da su tamošnja donedavna istraživanja siromaštva bila previše općenita za određivanje programa djelovanja na lokalnoj razini. **Assadzadeh** i **Paul** pišu o odrednicama siromaštva i dohodovne nejednakosti te preraspodjeli u Iranu u razdoblju od 1983. do 1993. U razmatranom desetljeću u Iranu blago su se smanjili ruralno siromaštvo i nejednakost, ali je za više od 40% poraslo urbano siromaštvo, a znatno se povećala dohodovna nejednakost u gradovima. **Fane** i **War** na primjeru Indonezije izlažu mogućnosti gospodarskog razvoja na ublažavanju siromaštva. Značajan porast BDP-a ostvaren je zahvaljujući tehničkom napretku u pet velikih gospodarskih grana te znatnoj akumulaciji ljudskog kapitala. U svemu je središnju ulogu imalo poboljšanje razine obrazovanja, što je uz povećani povrat od ulaganja u obrazovanje omogućilo znatno veću razinu dohotka velikog dijela stanovništva. Zambija je zahvaljujući velikom izvozu bakra 1970-ih slovila za razmjerno bogatu *afričku Švicarsku*. **McCulloch**, **Baulch** i **Cherel-Robson** navode da su pad cijena bakra na svjetskom tržištu te izuzetno loša gospodarska politika – prije svega ekonomska zatvorenost - uvjetovali da je zemlja postala jako siromašna, zadužena, pogođena inflacijom i uvelike bez perspektive. Program stabilizacije i liberalizacije cijena i trgovine – pogotovo ukidanje ograničenja cijena poljoprivrednih proizvoda - od početka 1990-ih je, istina, nešto oživio gospodarska kretanja, ali je utjecao na porast siromaštva, osobito u gradovima. Posljednja promatrana zemlja jest Nigerija, o kojoj piše **Christiana**

Okojie. Autorica istražuje povezanost spola glave kućanstva, njegove obrazovnu razinu i izloženost kućanstva siromaštvu. Stopa siromaštva u zemlji jako je porasla od 27% u 1980. na 67% u 1996. godini, a siromaštvu su posebno izložena kućanstva kojima je na čelu žena. Viša razina obrazovanja i veći broj članova kućanstva u znatnoj su mjeri brana protiv siromaštva.

Autori u knjizi *Perspektive rasta i siromaštva* razmatraju mnogobrojne pojave vezane uz nastanak i kretanje siromaštva: od razvoja institucija, uzroka podfinanciranosti primarnog obrazovanje, značenja očekivanog trajanja života i trgovinske liberalizacije do neposrednih lokalnih iskustava uz ublažavanje siromaštva i dohodovne nejednakosti. Iako su vjerojatno točni navodi poput *gospodarski rast je uspješan u ublažavanju siromaštva i obrazovanje je dobro za siromašne*, samo navođenje takvih stavova u uvjetima velikih razlika koje postoje između pojedinih država može tek otežati raspravu o potrebnim mjerama za ublažavanje siromaštva. Postojeći moderni statistički i matematički instrumentarij može pomoći u pospješivanju sigurnosti točnog utvrđivanja tko su siromašni i kome najviše treba pomoć. Prilozi u knjizi jasno pokazuju koliko su bitni početni uvjet gospodarskog rasta, koliko je velik institucionalni kapacitet, ali i kako se nikako ne smiju zanemariti posebnosti svake pojedine zemlje. Zbog nacionalno specifičnog stanja siromaštva i odrednica njegovog kretanja, potrebno je za svaku pojedinu zemlju iznaći i načine njegovog ublažavanja. Pritom je presudno da je gospodarski rast *naklonjen* poboljšanju položaja siromašnih društvenih skupina. Da bi se to postiglo, potrebno je otvoriti široku raspravu u društvu kako bi se postigla suglasnost o gospodarskom razvoju i njegovim obilježjima te pokušalo razjasniti razloge drugačijeg viđenja pojedinih sudionika.

Predrag Bejaković